

Lõvid džunglis:

BUDISM, LUULE JA
LOODUSE IMETLUS

Päevad ja ööd mööduvad
Kuni viimne elupäev käes.
Surelike elu minema voolab
Nii nagu vesi väikestest ojadest.

Herannakani Thera (Theragatha)

SISSEJUHATUS

Täna, Wesaki pühal, tähistame Buddha sündi, elu, surma ja virgumist. Buddha sündis puu all, saavutas puu all virgumise ja ka suri puu all. Virgumise otsinguil ja hiljem õpetajana rändas ta palju läbi Põhja-India põlismetsade, nii nagu tema õpilasedki. Kuigi Hiina ja Jaapani budistlike munkade loodusteemaline luule on üsna hästi tuntud, tunneme me üllataval kombel hoopis vähem Buddha esimeste õpilaste loodusluulet.

3

Selles lühikeses budistliku loodusluule kogumikus on esikohal Buddha varasemate õpilaste luuletused. Värssidele järgneb paali kaanonit ja loodusluulet tutvustav essee, mille autoriks on Andrew Olendzki, paali keele spetsialist ning ajakirja “Insight Journal” toimetaja.

Kogumik sisaldab ka luuletusi Hiinast (Han Shan ja Su Dongpo), Jaapanist (Kukai, Ryokan ja Dogen), Koreast (Manhae) ning Tiibetist (Milarepa ja Tsongkhapa).

Levides Indiast teistesse maadesse, mõjutas budism nende keeli ja kultuure, saades ise mõjutusi kohalikest keeltest ja kultuuridest ning rikastades ja mitmekesistades Buddha õpetusi, muutes need arusaadavamateks ja kättesaadavamateks. Sama on praegu toimumas ka Eestis. Seetõttu on meil hea meel lisada sellesse lühikogumikku ka Jaan Kaplinski luulet.

Luuletuste tõlkijateks on Taivo Org ja Ete Noor, toimetas Jaan Kaplinski. Su Dongpo värsid tõlkis Jaan Kaplinski. Andrew Olendzki essee tõlkis eesti keelde Pille Runtal.

Me pühendame selle kogumiku Buddha Šakjamunile.

Om muni muni mahamuni Šakjamuni svaha

Värsid Lõuna-Aasiast (Paali Tipitaka)

MAHA KASSAPA THERA

Kodus mägedes

Õitsvate väätide vanikuis
See maalapp rõõmustab meelt;
Elevantide hääled kaunilt rõkkavad –
Need kivised rahnud on meelele meeldivad!

4

Sünkjate pilvede pehme kuma,
Puhaste ojade jahedad veed
Indra lepatriinude kaitstuna
Need kivised rahnud on meelele meeldivad!

Kui mööduvate pilvede võimsad tipud,
Kui uhkemaist uhkem palee;
Elevantide hääled kaunilt rõkkavad --
Need kivised rahnud on meelele meeldivad!

Vihm kastab seda kaunist maad;
Mägedes elutsevad targad;
Paabulindude huiked kajavad –
Need kivised rahnud on meelele meeldivad!

Nagu linakarva õiterüüs,
taevas pilvede peidus;
paksult täis linnuparvi –
Need kivised rahnud on meelele meeldivad!

Ei leia siit külarahvast,
- Ainult hirvekarjad –
Taevas täis linnuparvi –
Need kivised rahnud on meelele meeldivad!

Selged veed ja võimsad rahnud,
Ahvi- ja hirvekarjade varjupaik;
Niiske sambla vaiba all –
Need kivised rahnud on meelele meeldivad!

Ometi leia ma sellist õndsust
viie taju muusikast,
Kui vahetult Dhammat nähes
Süübiva meelega.

BHUTA THERA

Ei suuremat meelerahu

Kui mühiseb uduhall tormipilv
Ja paduvihm uputab lindude rajad
Mäepõues mediteerib munk.
- Ei leia suuremat meelerahu kui see.

Kui jõgedes lilleväädid õitsevad
Nagu haljad väänlevad pärjad,
Pervel, meeles rõõm, ta mediteerib.
- Ei leia suuremat meelerahu kui see.

Õö sügavuses, metsaüksinduses,
Vihmavaim tibutab ja kiskjad möirgavad,
Mäepõues mediteerib munk.
- Ei leia suuremat meelerahu kui see.

Hillitsedes end ja enda mõtet,
(Viibides orus mägede süles),
Kartmatuna ta mediteerib.
- Ei leia suuremat meelerahu kui see.

Kui ta on õnnelik – meeleplekita, saasta ja kurbuseta,
Takistusteta, koormamata, häirimata –
Kustutanud meeleplekid, ta mediteerib.
- Ei leia suuremat meelerahu kui see.

ANNAKONDANA THERA

6

Just nii nagu vihmapilv toob alla
Tuule üles keerutatud tolmu,
Nii vaikivad kõik mõtted
– kui näha neid tarkuse silmil.

UDAYIN THERA

Õitsev Lootos (katkend)

Nagu lootoseõis,
Veest kerkib, õitseb,
Puhtalõhnaline, meelele mõnus,
Ometi märgumata veest,

Samuti, sündinud maailmas,
Buddha jääb maailma;
Ja nii nagu lootos veest,
Ei märgu temagi maailmast.

CULAKA

Paabulinnu kutse

Paabulinnud – kaunisulgsed, kaunitiivalised,
Kaunid sinised kaelad, kaunid pilgud,
Laulavad – kauneid laule täis kauneid helisid.
Siin suurel maal on kauneid veekogusid ja heinamaid;
Kauneid pilvi taevas.

Mediteerides kogu kehaga, kogu meelega
On hea Buddha heas õpetuses
kodunt lahkuda.
Koge seda kõigutamatut, kõige kõrgemat olemist!
Nii puhast, nii õrna, nii raskesti hoomatavat!

7

CITTAKA

Paabulinnud,
tuttpäised, sinised, uhkete kaeltega,
hüüavad
Karamvi metsades,
elevil külmast tuulest.
Äratavad magaja
mediteerima.

EKA VIHARIYA THERA

Mäeerak (katkend)

Kui ei leia kedagi
Enda ees ega taga,
On see mäeerakule
Kõige meeldivam.

8

Olgu nii! Lähen üksi
Buddha kiidetud metsa;
Otsusekindlale bhikkhule
On meeldiv olla üksi.

Õiterohkes Jahedas Aias,
Rahustavas mäekoopas
Võidnud oma keha,
Kõnnin üksi edasi-tagasi.

Millal küll saaksin olla
Üksi, kaaslasteta
Suures mõnuses metsas!
Sihile jõudnud, ilma meeplekita?

Rahustava, lõhnaküllase
Pehme tuule puhudes
Mäetipul istudes,
Murran läbi teadmatuse.

Lilleroohkes metsasalus,
Või jahedal mäenõlval,
Istun rahu Raisakotka mäel
Vabanemise rõõmust kantud.

KALUDAYIN THERA

Rohinit ületades (katkend)

Sügavpunased, isand, on nüüd metsapuud,
Lasknud valla lehed, valmis viljuma,
Õied lõõskamas kui sädelevad leegid,
- On lopsakas aastaaeg, Õilis Kangelane.

Õidepuhkend puud, meeltemööda kõigile,
Saadavad lõhnu igasse ilmakaarde,
Lastes valla lehti, ihates kanda vilju;
- On tulnud aeg lahkuda, Kangelane.

Ei ole ei liiga külm, ega ka kuum,
See aeg on meeldiv, rännuks loodud,
Mu isand, las Sakyad ja Koliyad näevad sind
- Pilk suunatud läände, ületamas Rohinit.

Värsid Hünast

HAN SHAN

*

Ronides üles piki Külma Mäe harja,
Külma Mäe rada aina jätkub:
Mäekuru rahnude-kivide piirdes,
Lai jõeharu, udulooris muru.
Sammal on libe, kuigi vihma pole tulnud.
Mänd laulab, kuigi pole tuult.
Kes vabaneks küll maailma köidikutest
Ja istuks minuga valgete pilvede keskel?

10

*

Tuhat pilve lõputus laotuses,
Nende keskel inimene - mureta.
Päeviti uitamas tumerohelistel mägedel,
Öösiti minemas koju, rahnude varju magama.
Kiirelt möödub temast aastaegade vaheldumine,
Rahus, maiste kohustusteta, meeleplekkideta.
Milline rõõm! – ja millest see sünnib?
Tasasest rahust, mis kui sügisene jõevesi.

*

Minule toob rõõmu igapäevane Tee,
Udulooris ronitaimede ja kaljukoobaste keskel.
Siin metsikus looduses olen täiesti prii,
Logeledes lõputult oma sõprade – valgete pilvede seltsis.
Siin on teid, kuid need ei ulatu maailmani;
Et mul pole meelt, siis kes võiks äratada mu mõtteid?
Üksi öös istun kivist voodil,
Ümar kuu pikki Külma Mäe harja üles ronimas.

*

väljas
sinised mäed
akna taga
sahisevad kollased lehed
mediteerin
vähimagi sõnata
ja vaatan taha nägemaks
pettekujutluste kadu

11

*

Kolmkümmend aastat tagasi sündisin ilma.
Tuhandeid, kümneid tuhandeid miile olen uidanud,
Paksu roheline muruga jõekaldail,
Teispool piire, kus tuiskab punane liiv.
Otsides asjatult igavest elu, pruulisin jooke,
Lugesin raamatuid, laulsin laule ajaloost,
Ja täna olen tulnud koju Külmale Mäele
Lastes peal ojas puhata, et pesta oma kõrvad.

*

pärast hiliskevadist vihma langevad tiireldes kroonlehed
õrn taevalik lõhn katab mu lapitud rüüd
lihtsal tühjal meelel pole kuhugi minna
puhates mäetipul vaatan pilvede tagasitulekut.

*

Külm Mägi on
Taladeta, seinteta maja.
Kuus ust vasakul ja paremal lahti
Saaliks sinine taevas.
Kõik toad tühjad ja piiritud
Idasein vastu lääneseina
Keskel ei midagi.

*

Verdtarretav lumi tuhandel mäetipul
möllav tuul kümnest tuhandest orust
ärgates sügaval teki all
unustan, et mu keha on vaikiv tühjus.

SU DONGPO

12

*Külastades Suure Armastuse templis kolme koolkonna õpetajat ja
vaadates Hang Huizi voolitud Manjushri ja Samantabhadra kujusid.*

Keha viibib siin maailmas nagu unes,
jõudepõlves, päevad on pikad kui aastad.
Ase – kulund, pööratud-käänatud roomatt.
Kärisend mungarüü, mitukord paigatud.
Kutsud võõrast ööbima bambusesalus,
sööma paastutoitu, jooma allikavett.
Vaatan tagasi – otsatult eksimusi.
Ise naeran virgund õpetaja tarkust.

*

Tunamullu elasin idapool jõge:
pöörasin päa – nägin loojaku hunnitust.
Mullu oli mu kodu läänepool jõge:
peen tasane kevadvihm niisutas nägu.
Ida ja Lääs – kumbki pole teisest etem.
Kui sidemed katkevad, on aeg lahkuda.
Tänavu kolin ida poole tagasi:
tahaksin puhata endistes paikades.
Otsin endale krundi Valge kure mäel:
kavatsen säääl pidada vanaduspäevi.
Pikk jõgi voolab otse põhjaukse all;
heledad lained tantsivad mu trepi ees.

Sinimäed kõrguvad aiamüüri kohal;
mäetukkad del kui palju pilvekiharaid!
Kuigi on häbi õpetaja Pao pu ees,
põlgan kuldkolmjalg ja tsikaadi moonet.
Ja ikkagi olen ma üle Xixi zhoust.
Templis vaagnal on punased lichi-ploomid.
Meie elul pole algselt mingit püsi:
korra vaatad ümber ja see oligi kõik.
Igas hetkes on ja saab läbi üks aegilm.
Ilmade tolmupilves on igal oma.
Vaatan ülevalt elavate sagimist:
tiivutavad üksteisele tuult kui sääsed.

Värsid Jaapanist

KUKAI

Inimkeha rahu iseendaga
On hinnalisem kui haruldasem kalliskivi.
Pühitse oma keha, see on sinu see ainus kord
Inimkeha võidetakse raskustes
See on kerge kaduma
Kõik maine on üürike
Kui välku taevas
Tuleks näha seda elu
Kui vihmapiisa märkamatu kadumist,
Ilusat mis kaob
Juba sündides
Seetõttu sea endale siht
Ja kasuta nii päeva kui ööd
Selle saavutamiseks.

Sa küsid minult, miks läksin kaugele jäistesse mägedesse,
Kohutavasse paika teravate tippude ja kaljujärsakute vahel,
kuhu ronida on valus, kust laskuda on vaev,
Kus pesitsevad mägede jumalad ja puude vaimud.

Kas sa pole siis näinud, kas sa pole siis näinud
kirsi- ja virsikuõisi kuninglikus aias
Need on vast täies õies, roosad ja lõhnavad
avanemas aprilli sajus, langemas kevadtuule iilides;
Hõljudes üles ja alla, pudenevad õielehed kõikjale aeda.
Mõne oksa põimib ehk jalutav tütarlaps
ja mõne õielehe ehk peoleo.

Kas sa pole siis näinud, kas sa pole siis näinud
Joana purskavaid taevalikke allikaid?
Ei jõua vesi voolama hakatagi, kui on juba ära voolanud.
Tuhanded hõbedased joad, valgumas põhjata sügavusse;
ikka ja jälle, voolamas igavesti.
Keegi ei tea, kus nad kord pidama jäävad.

Kas sa pole siis näinud, kas sa pole siis näinud
et tuhanded miljonid on elanud Hiinas ja Jaapanis?
Keegi ei ole jäänud suremata iidsetest aegadest saadik:
ei muistsed targad kuningad ega hirmuvalitsejad, head ega kurjad,
kaunid ega näotud - kes oleks küll jäänud igavesti nooreks?
Õilsad kui madalad, igaüks sureb kord.
Nad on kõik surnud, saanud tolmuks ja tuhaks;
pidusaalid on nüüd saanud rebaste elupaigaks,
lõik möödub, kõik on kui mullid, kui välk, kõik on aina teel.

Kas sa pole siis näinud, kas sa pole siis näinud
et see on inimese saatus; kuidas saaksid sina elada igavesti?
Mõte sellest kisub mu südame lõhki,
ka sina oled kui läände mägedesse laskuv päike,
või elav laip, kelle eluaeg pea möödas.

Mõttetu oleks jääda pealinna;
Ära, ära tuleb minna, siia ma jääda ei saa.
Ma pole eal väsinud vaatamast Koya mäe mände ja kaljusid;
Mäe kirgas allikas on mu lõpmatu rõõmu läte.
Hülga maise edu uhkus;
ära jää kõrbema kolmetise maailma põlevasse majja!
Vaid hoolas harjutamine metsas aitab meil jõuda igavesse.

RYOKAN

*

Külmand kodukoldes
Segan tuhahunnikut
Mu ainus tuli on viimaks kustund
Täielikus vaikuses
Kesköö tuleb ja läheb
Läbi seinte
Kauge oja vulin

16

*

On vaikne, mu väike kolme-mati-maja
Kogu päev pole näha ühtki hinge
Istun vagusi üksiku akna all
Ainsaks heliks, igavesti langevad lehed

*

Vihm valgub mu majja ja vaibub pooles öös,
ärkan unest, valgus lambis on nõrk.
Õues rabisevad veepiisad,
must räsitud kepp toetub seinale.
Külmas tuleasemes kustunud söed
- kelle tarvis neid küll veel lisada?
Paljal põrandal vedelevad raamatud,
nende järele haarata ei viitsi.
Vaid mina tean, kuidas täna öösel end tunnen,
kuidas küll rääkida sellest hoopis teisel päeval?

DOGEN

*

Kesköö, pole laineid,
Pole tuult, tühja paati
Täidab kuuvalgus.

*

Veelinnud
lähevad ja tulevad
nende jäljed kaovad
kuid ei iial
unusta nad oma rada.

17

*

Kevadtuules
Virsiku õied
Hakkavad pudenema.
Kahtlused ei kasva
Oksad ja lehed.

*

Rõõmus siin mägede üksinduses, aga siiski nukker,
Õppides Lootose Suutrat iga päev,
Harjutades zazenit vankumatult;
Mis tähtsust on armastusel ja vihal
Kui olen siin üksi,
Kuulamas vihma häält
Hilisel sügisõhtul.

*

Virgumine on kui veelt peegelduv kuu.
Kuu ei saa märjaks, vesi ei lõhene.
Kuigi ta paiste on võimas ja avar,
Peegeldub kuu ka pisikesest lombist.
Terve kuu ja terve taevas
Peegelduvad ühes veepiisas murul.

*

18

Mu vana õpetaja Tiantong
tõusis istumast ja õpetas kohaletulnuid:

“Tiantongi esimene keskjalvine fraas:

vana ploomipuu, kõver ja pahklik
ühtäkki avab õie, kaks,
kolm, neli, viis õit, loendamatult õisi,
mis pole puhtad ega lõhnavad;
sirutudes, saades kevadeks,
puhkedes õide üle muru ja puude,
võttes juuksed mungalt lapitud rüüs.

Keereldes, muutudes tuuleks, metsikuks vihmaks,
Lume langedes üle maa.

Vana ploomipuu on piiritu.
Jäine külm kipitab sõõrmeis...”

Värsid Koreast

MANHAE

Ma ei tea

Kelle jalajälg on see läbi vaikse õhu liuglev magnoolialeht?

Kelle nägu on sünkjate pilvede vahelt piiluv sinine taevas
Kantud läänetuulest vihmaaja lõpul?

Kelle hingeõhk on vana pagoodi katusel
Läbi roheline sambla hõljuv tundmatu lõhn?

Kelle laul on tundmatust allikast vaikselt voolav oja
Kividel vulamas?

Kelle luule on loojuva päikese kuma,
Kalliskivisarnaste kätega hellitamas lõputut taevast
Ja lootosesarnaste sammudega ületamas
Piiritut ookeani?

Põlenud tuhast saab taas tuleroog.
Kelle kahvatu lamp on mu süda, põlemas kes teab miks
Läbi öö?

Värsid Tübetist

MILAREPA

Nya Non'i kaitsjate laul

Nya Non'i kaitsjad soovisid, et Milarepa jääks nende juurde elama.

Milarepa vastas: "Ma ei saa jääda siia pikalt, küll aga lasen teil kõigil osa saada pika ea ja hea tervise õnnistusest. Samuti, soovin, et kohtume taas õnnelikes tingimustes, mis aitavad kaasa Dharmale."

Siis ta laulis:

20

Ülal, mõõtmatus sinises taevas
Veerevad päike ja kuu.
Nende liikumine märgib aja kulgu.
Sinitaevas, soovin sulle tervist ja õnne,
Sest mina, kuu-ja-päike, lahkun,
Et külastada rõõmuks Nelja Mandrit.

Mäe tipus suure kivi ümber
Tiirutab tihti raisakotkaid,
Kuninglinde.
Nende kohtumine ja lahkumine
Märgib aja kulgu.
Hea kivi, ela hästi ja ole terve: mina,
Raisakotkas, lendan nüüd minema
Avarasse rõõmuõhku.
Et välk sinusse kunagi ei lööks
Ning mind kunagi püünised ei tabaks.
Et Dharma tiivul
Me peagi taas kohtuksime,
Õitsengus ja helduses.

All, Tsangi jões,
Ujuvad kuldsilmsed kalad;
Nende kohtumine ja lahkumine

Märgib aja kulgu.
Kallis veevool, ela hästi ja ole terve: mina,
Kala, ujun Gangesesse, et muutuda.
Et allikad sind kunagi kuivale ei jätaks
Ja kalastajad eal mind ei kinni ei püüaks,
Et Dharma tiivul
Me peagi taas kohtuksime
Õitsengus ja helduses.

Kaunis aias öitseb lill, Halo;
Pärsia liblikaid tiirleb selle ümber.
Nende kohtumine ja lahkumine
Märgib aja kulgu.
Kallis õis, ela hästi ja ole terve, sest mina
Näen Gangese rõõmuõisi.
Et rahe sinule kunagi ei langeks
Ega tuuled mind kunagi ei murraks.
Et Dharma tiivul
Me peagi taas kohtuksime
Õitsengus ja helduses.

Joogi Milarepa ümber tiirlevad
Truud soosijad Nya Non'ist;
Nende kohtumine ja lahkumine
Märgib aja kulgu.
Elage hästi ja olge terved, kallid soosijad, sest mina
Lahkun kaugetesse mägedesse, et muutuda.
Et minu, joogi, rännak läheks hästi,
Ja teie, mu soosijad, kõik elaksite kaua.
Et Dharma tiivul
Me peagi taas kohtuksime
Õitsengus ja helduses!

TSONGKHAPA

Inimkeha rahun iseendaga
On hinnalisem kui haruldasemgi kalliskivi.
Pühitse oma keha, see on sinu see ainus kord
Inimkeha võidetakse raskustes
See on kerge kaduma
Kõik maine on üürike
Kui välku taevas
Tuleks näha seda elu
Kui vihmapiisa märkamatu hajumist
Ilusat mis kaob
Juba sündides
Seetõttu sea endale siht
Ja kasuta nii päeva kui ööd
Selle saavutamiseks.

JAAN KAPLINSKI

*

Õelda ikka samas kohas “siin”.
Olla paikne, olla kodus,
Mõelda nädalapäevad aiast ja majast,
rääkida ainult naise ja lastega.
Õppida lastelastega rääkima,
noorte põõsalindudega laulma.
Mängida õhtul saunatrepil vilepilli:
Yksi ruusu on puhjennut laaksossa,
kuni kaste langeb ja jalgadel hakkab külm.
Raha asemel teha reha,
vesta kirvele sarapuust uus vars.
Mis see on? -- Ehk tasakaal.
Puulusikas kaalub üles puust Buddha.
Punane pilv kaalub üles päikese.
Igavik katab aja kui udu, tiigi ja saare.

*

Kui kuulatad vaikust, siis ta ei olegi enam vaikus. Üks herilane piniseb aina traatvõrgu taga, proovides sisse saada. Väljast kostab rohutirtsu sirinat ja teispool tiiki rohtu söövate lehmade krõmpsutamist. Ka viltpliiatsi krõbin paberil ulatab üle vaikuse läve. Igat liigutust saadab naksatus, kriuksatus või siis tõuseb tuulehoog ja aknast kostab sahinat, siis konnakrooks, siis hiireviu hõige taevast. Vaikust ei olegi. Kas siis, kui summutada kõik need välised hääled, ei saabu vaikus? Ei, hakkad kuulma hääli iseenda kehast – südamelööke, hingetõmbeid, silmade pilkumist, korinaid sooltes. Kas õnnestuks summutada, lülitada kõrvade kuuldeulatusest välja ka need elava keha hääled? Kas siis hakkaksime kuulma midagi veel vaiksemat, näiteks vere liikumise häält soontes? Või isegi mõtete liikumist ajus? Tegelikult on vaikus häälele nagu kirjamärgile puhas paber – taust, millele ta tuleb esile.

Kui oleks vaid hää, ei oleks hää hää – me ei kuuleks teda. Hää on olemas vaid vaikus. See tähendab, et ei ole põhimõttelist vahet vaikus ja hääle vahel: häält võib kuulata vaikusena, vaikust häälena. Nagu vahel siin maal, kus vaikusel äkitselt saab kõrvulukustav kumin, mis matab kõik enda alla, summutab kõik hääled, on neist valjem ja võimsam. Tegelikult ongi vaikus häälest valjem ja võimsam, hääled saavad olla olemas vaid tänu temale. Ta oli enne hääli ja jääb pärast hääli.

Ida-Aasia budismi võib kergesti seostada looduspoeesiaga – eriti chani ja zeni traditsioonides. Budistlik põhimõte täielikult hetkes kohalolemisest oli kenasti kooskõlas Hiina poeetilise traditsiooniga elustada liigutava üksikasjalikkusega konkreetne looduskujund. Ja Jaapani esteetilises traditsioonis leidis budistlik õpetus kõige kauni olemuslikust püsitusest ja kogu kosmost läbivast müstilisest sügavast rahust suurepärase poeetilise väljenduse.

Ent miskipärast ei räägita looduspoeesiast kuigivõrd Lõuna-Aasia varase budismi kontekstis, mille all ma mõtlen täpsemini paali Tipitakat. Kuidas võis looduse esteetiline imetlemine mängida mingit rolli valgustumise teel, nii nagu seda käsitleti antud kirjavaras? Pole kahtlust, et Gautama Buddha ja tema järgijate õpetustes on igasuguste taju kogemuste täielik ebausaldamine ning kõikeläbiv asketismi ja loobumise teema nii tugevad, et isegi seda peent naudingu vormi võidi hukka mõista kui Mara valla salakavalat eelsaadikut.

Juba algusest saadik on jõutud tõdemusele, et kogu aistingute maailm on lakkamatus muutumises ning India suhtumine sellesse püsituse omadusse pole mitte tundlik imetus, vaid *dukkha* – nähtumuste maailma kannatuste ja ebarahuldava olemuse – täielik kinnitus. Muutumisest ei tunta rõõmu, vaid seda taunitakse. See ilmneb selgelt Tipitakas sageli esinevates standardsetes küsimuste-vastuste dialoogides, kus püsimatust ja kannatus on vankumatus seoses:

“Mis te arvate, mungad: kas maailm on püsiv või püsitu? - Püsitu.
- Ja see, mis on püsitu, on see kannatus või õnn? - Kahtlemata kannatus.”
[Majjhima-Nikaya MN 22.26]

See teema on läbiv: kõigi nähtuste muutlikkus, mis ilmneb nii selgesti loodusmaailma lähemal vaatlusel, tõestab kindlalt ja koguni hirmuäratavalt, et maailm on põhimõtteliselt mitterahuldav. See on esmaseks motivatsiooniks pöörduda ära tajumeelte maailmast ning järgida loobumise teed. Tõepoolest, just selle selge ja sügava mõistmise ajal asuski prints Siddhartha algselt virgumise teele.

Teine dramaatiline kinnitus looduse ilus peituvate potentsiaalsete

ohtude kohta leidub Teises Õilsas Tões, mis tunnistab himu (*craving, tanha*) kannatuse peamiseks põhjuseks. Sõnaga *nandi* ehk “rõõm” kirjeldatakse sageli ahvatlust, mis viib himu küttesse, “konksu otsa”, mis haakub ja hoiab kõvasti kinni, ehk mis meelitab “lõksu”, mida Mara kasutab ikka ja jälle, et peibutada metshirve või ettevaatamatut *bhikkhut* (munka). Sõnast *nandi* lähtub kogu kannatuse definitsioon kõigis Teise Õilsa Tõe selgitustes. Kui esitatakse küsimus: “Milline on kannatuse tekkimise Õilis Tõde?”, järgneb vankumatu vastus:

“See on himu, millega ... käib kaasas rõõm ja nauding, ning rõõm sellest ja teisest.” [MN 141.21]

Kui keegi tunneb rõõmu sellest või teisest loodusmaailma imest, kas siis ollakse lootusetult himu ja kannatuse küüsi langenud?

Asi muutub veelgi keerulisemaks, kui süüvida kogemuse budistliku kognitiivse mudeli üksikasjadesse, kus igasugune meelehea on nii sageli himu – ja siit ka kannatuse – otseseks põhjuseks. Nii nagu seda väljendatakse näiteks ühes klassikalises psühholoogiatekstis *The Six Sets of Six*: (“Kuu meele kuus kimpu”).

“Silmade ja vormide olemasolu tingib silma/nägemise-teadlikkuse tekkimise; nende kolme kohtumisel tekib kokkupuude (*phasso*), kokkupuutest tekib tunne (*vedana*) ning tunde mõjul tekib himu (*tanha*).” [MN 148.9]

Paali tekstides üksikasjalikult esitatud kognitiivne mudel seostab eranditult kõik kogemused tundega – kas nauding, valu või neutraalse tundetooniga –, mis omakorda tingib himu tekkimise. Seda himu võib muidugi olla kahte liiki: kui tekib meeldiv tunne, siis ihkame selle püsimist ja haarame naudingu järele, ja kui tekib ebameeldiv tunne, ihkame selle lakkamist ja reageerime ebameeldivusele keeldumise, viha või vastumeelsusega. Kumbagi pidi viib meeldiva tunde kogemine otseselt himu tekkimiseni, ja nimelt sellepärast suhtutaksegi sellistesse reageeringutesse nagu rõõm (*nandi*) sedavõrd taunivalt. Just nimelt nauding kui niisugune toidab igatsust uute naudingute järele ning püüab meid himu ja klammerdumise võrku. See tuleb selgelt välja ka paljudes sõltuvusliku tekke põhimõtte selgitustes, kus himu/igatsust peetakse tunde (*vedana*) vahetuks tagajärjeks.

Lõpuks peaksime tunnistama, et üks vabanemise põhimeetodeid paali tekstide põhjal on sensorsetest naudingutest “ärapäordumine”

(*nibbindati*), “loobumine” (*pajahati*) rõõmu tundmisest selle või teise üle, igasuguse meeldivatest sensorsetest kogemustest tekkiva himu tundmise võime täielik väljajuurimine või äralõikamine (*chindati*). Seda kinnitavad lõigud läbivad kogu paali kirjandust – järgnevalt üks näide seda tüüpi formuleeringust:

“Maailma ebarahuldavust nähes vabaneb hästi õpetatud üllas järgija maailma lummusest. Olles lummusest vaba, muutub ta kiretuks. Kiretuse läbi saavutab tema meel vabanemise.” [MN 22.26]

Sellise naudingut ja rõõmu tauniva suhtumise valgusel, kuidas sai Buddha varastes õpetustes esineda looduspoeesiat? Mäe vormide, linnulaulu või looma hääliksuse ja lillelõhna esteetiliselt imetlemist võib kahtlemata tõlgendada vastavalt kas läbi silma-ukse, kõrva-ukse või nina-ukse sisenevate meeldivate tajuaistingute naudisklemist. Kindlasti on “üllaste õpetuste tõeliselt edasijõudnud” järgija õige reageering pöörata oma tähelepanu sellistelt kurikavalatelt tajumeelte ahvatlustelt millelegi rohkem valgustuslikule, näiteks hilises lagunemisastmes oleva laiba kõdunemisele. Meile meenutatakse munka, kes kõnnib läbi küla, pilk koondatud enda ette ühe adrapikkuse kaugusele, hoolikalt valvates oma taju uksi, et mitte midagi liiga ahvatlevat ei lipsaks tema keskendumise kõigutamatusse tsitadelli teel virgumisele.

Ja ometi leiame ka mõningaid silmapaistvaid ja õige kauneid loodusluuletusi, mida omistatakse mõningatele Buddha kõige kõrgema teostusega kaasaegsetele. Enamasti on tegemist esimeste munkade luuletustega Theragathas, aga häid näiteid leidub ka mujal. Tervelt neljandikus Theragatha esimese peatüki värssidest kasutatakse looduskujundeid. Nende seas on näiteks erakordselt kauneid luuletusi, mida omistatakse Sappakale ja Bhutale, kahele mungale, kes elasid Ajakarana jõe kallastel. Ning Kaludayin, Buddha lapsepõlvekaaslane, loob kauneid kevadpilte, kui veenab Gautamad pärast virgumist naasma Kapilavatthusse.

Ja me leiame koguni Buddha enda aeg-ajalt peatumas, et imetleda ilu, nagu näiteks siis, kui ta vaid kolm kuud enne oma lõplikku lahkumist Kusinaras räägib Capala pühamust: “*Ramaniyam Capaliyam cetiyam*,” lausub ta Anandale. Seda fraasi tõlgitakse tavaliselt: “Võrratu on Capala pühamu!” Tegelikult kiidab Buddha Mahaparinibbana Suttas mitme Vesali ja Rajagaha ümbruskonna paiga esteetiliselt ilu, vihjates, et selline

meeldivus võib kallutada Tathagatat jääma sellesse maailma terveks kalpaks.

Kuidas peaksime mõistma seda nähtust varase budistliku kognitiivse mudeli kontekstis? Kas on võimalik kogeda naudingut ilma sellesse klammerdumata? Milline konkreetne vahe on nendel olukordadel, kus nauding tekitab himu ja kannatust, ning nendel olukordadel, kus seda ei teki?

Selgituse leiab minu meelest asjaolust, et rangelt võttes on otseseks kannatuse põhjuseks himu, mitte naudingutunne iseenesest. Tõsi, seesama himu on põhjustatud ja tingitud naudingutunnetest, mis tekivad taju-uste kaudu saadavatest kogemustest, aga just selles seisnebki *arahati* teostus, et ta on võimeline selle seose katkestama – ta on võimeline kogema meeldivat tunnet, ilma et see ärataks vastavat igatsust selle meeldiva tunde kestmajäämiseks.

Himu juur, mille *arahat* on välja juuritud, pole mitte meeldiv tunne iseenesest, vaid selle varjus peituvad ahnuse, viha ja meelepette kalduvused, mille meeldiv tunne enamikus inimestes äratav. Sõltuvusliku tekke õpetuste järgi äratavad tunded himusid, aga ainult siis, kui on olemas selle aluseks olevad ebaterved juured. *Arahat*, kes on endas kustutanud ahnuse, viha ja meelepette kolm tuld, võib kogeda meeldivat tunnet – ja jah, koguni imetleda – ilma et see looks tingimusi, mis tekitaksid himu, klammerdumist ja kannatust.

Sellist imetlemise hetke – näiteks loodusvaate imetlemist – iseloomustaks teadvelolek ja selge mõistmine, teadvustatud teadlikkus meeldiva visuaalse või helilise taju tekkimise sõltuvusest kindlatest visuaalse või helilise kogemuse objektidest, ja tänu sellele säiliks absoluutne meelerahu ja võrdne suhtumine - *uppekha*.

See viimane punkt on tähtis. *Uppekha* on omadus, millega kirjeldatakse sedavõrd täiuslikult keskendunud ja tasakaalustatud meelt, et see ei tõmbu ühegi konkreetse kogemuse objekti poole ega tõuku sellest eemale. Kui kauni looduspildi imetlemise hetkele järgneb kohe kohutav vaatepilt valust, mis laastab keha vanuse või haiguse tõttu, ei kaldu valgustunud meel rohkem ei ühe ega teise poole.

Kummalgi juhul näitab *arahati* kogemus üles täielikku mitteklammerdumist, sest kire tuled on kustutatud. Olles oma tarkuses sügavalt teadvustanud, et pilved või lilled või koguni mäed on püstitud,

et need alluvad muutusele ja kaduvusele ning on loodud lugematute üksteisest sõltuvate ja mitteisikuliste tingimuste ühinemisest, ei välista see tähelepanelikult teadvustatud esteetilist imetlushetke. Muidugi tähendab see samaaegset teadvelolekut, et nauding iseenesest allub põhjuslikkusele ja mitte keegi ei oma või omanda seda. Silm, pilv, teadlikkus, mõistmine ja nauding on kõik mööduvad ilmingud ning on oma olemuselt tühjad.

Kuidas on see kõik väljendatud kirjanduses endas? Vaatleme hetkeks munk Abhaya luuletust Theragathas. Abhaya salmid kirjeldavad, kuidas meel klammerdub sansaarassee meeldiva visuaalse või helilise objekti mõjul. Ta väljendab seda väga huvitavalt:

“Vormi nägemine viib teadveloleku eksitusse – kui vaataja pöörab tähelepanu kütkestavale objektile. Ta kogeb seda tundeküllase meelega ning jääb selle külge klammerduma. Tema *asavad* (meelemürgid) kasvavad, mis viib veelgi sügavamale sansaarassee.” [Theragatha (Thag) 98]

Keskne mõiste selles värsis on sati ehk teadvelolek, mis satub eksitusse tähelepanu suunamisest kütkestavale objektile (*rupam disva sati muttha*). Selle eksituse tagajärg on objekti kogemine tundeküllase meelega ning sellest omakorda tuleneb kalduvus klammerduda objekti. Visuaalne vorm iseenesest jääb kogu selle protsessi vältel kõigist süüdistustest puutumata – tegelik süüdlane on kire äratamine meeles.

Budistlikes õpetustes räägitakse sageli tähelepanu (*manasikara*) mõistliku (*yoniso*) ja mittemõistliku (*ayoniso*) rakendamise erinevusest kogemise protsessi ajal. Antud näite puhul on selgelt tegemist ebamõistliku tähelepanuga, mis tärkab teadveloleku eksituse tõttu. Aga võib oletada, et kui teadvelolek jääb visuaalse objekti suhtes häirimatuks, siis kasutades tähelepanelikkust targalt isegi selle suhtes, mis võib igaühele näida kütkestava objektina, on kogu tajumise protsess puhas ja *asavad* ei kasva.

Asjade selline käsitusviis vabastab minu meelest loodusmaailma varase budistliku traditsiooni põlgusest ning lubab paali poeesias loodust imetleda. Askeedi hukkamõistu tegelikuks sihtmärgiks on kolm fundamentaalset ebatervet juurt – ahnus, viha ja meelepete -, ning kogemuse andmeid tuleb sedavõrd hoolikalt talitseda vaid seetõttu, et need kipuvad väljaarendamata meeles vallandama need suikuvad kalduvused.

Niisiis on täiesti aktsepteeritav alternatiivne strateegia teadveloleku põhjalik arendamine ja stabiliseerimine sellise määrani, et ollakse võimeline nägema vormi või kuulma heli ilma sellest eksitusse sattumata.

Kui see on kord saavutatud, ei pea bhikkhu kartma leebeid meelevõid, mis käivad loomuomaselt kaasas looduse imetlemisega, ning tööpoolest, üksildane metsatihendik või koobas võib olla ideaalne koht, et kulgeda vabanemise teed.

Radha väljendab seda oma poemis järgmiselt: “Nii nagu vihm ei tungi läbi tiheda rookatus, nii ei tungi himu hästi arenenud meelde.” (Thag 134)

Munk Cittaka ütleb, et “sinikaelaliste, tutiga paabulindude hüüd Käräviya metsas, kantuna jahedast briisist, äratav tukkuja mediteerima.” (Thag 22)

30

Ja Devasabha võib öelda, et ta “saab täielikult valgustatuks, vabaks *asavatest*, püsides teadveloleku alusmüüril, olles samas kaetud vabanemise õitega”. (Thag 100)

Mahakotthika on võimeline “raputama maha ebaterved mõtted, nii nagu tuul puhub puult lehed”. (Thag 2)

Ramaneyyaka: “Kesk lindude siutumist ja hüüdeid, jääb minu meel kõigutamatuks, sest minu osaks on pühendumine üksindusele.” (Thag 49)

Ja Vimla ütleb: “Piisad kastavad maapinda, tuul puhub, välk sähvib taevas. Minu mõtted on vaigistatud, minu meel on hästi keskendunud.” (Thag 50)

Viimaseks näiteks varasest budistlikust looduspoeesiast, millele ma tahaksin pilku heita, on mõningad salmid, mida omistatakse Maha Kassapale, ühele Buddha kõige väljapaistvamale ja täiuslikumale Theradest. Maha Kassapa luuletus on üks pikemaid Theragathas ja meie käsitluse tarvis olen toonud välja kaheksa salmi poemi keskelt. (Vt esimene luuletus pärast käesolevat kirjutist.) Sellele kaunile loodusluuletusele eelnevas lõigus räägib Maha Kassapa, kuidas ta võttis vastu toiduannetuse pidalitõbise käest, kelle sõrm kukkus sealjuures tema almusekaussi. Maha Kassapa jutustab, et ta sõi toidu kausist ära, ilma vastikustunde või naudinguta. Võib-olla see terav teemade kontrast aitab illustreerida mõtet, mida varem meelerahu ja võrdse suhtumise (*uppekha*) kohta sai öeldud.

Maha Kassapa loodusvärsside järel on kohe salm, mida ma siia ei lisa, aga milles ülistatakse *dhammat* ja *samadhit*. Seda laadi lahtiütlemine vahetult kõrvuti loodusimetlusega pole selles paali poeesia žanris sugugi ebaharilik. Sellega justkui kinnitatakse, et poeet ei lase end naudingust eksitada ega jää himu õnge, et kõik see tundeküllus looduse võlude üle

– mida Maha Kassapa võrdleb viiel instrumendil mängitava muusikaga – kahvatub, võrreldes *dhamma* selge ja sügava mõistmise puhta naudinguga.

Luuletus kirjeldab looduse ilu Magadha mägedes, kus Maha Kassapa veetis oma vanema ea, ning igal salmil on korduv refrään, mis kirjeldab, kuidas ta imetleb teda ümbritseva looduse võrratuid vaatepilte, helisid ja tekstuure. Refrään kõlab: *te sela ramayanti mam*, mida K. R. Norman tõlgib: “Need kaljud valmistavad mulle rõõmu.” Aga arvestades kõike eespool öeldut, peaksime minu meelest olema antud kontekstis ettevaatlikud sellise sõna nagu “rõõm” kasutamisega. Nii nagu me eespool nägime, on sõna “rõõm” kõige tavalisemaks tõlkevasteks *nandi*, ja nimelt seda peetakse üheks “konksuks”, mis seob naudingu himuga.

Tegelikult ilmneb, et refräänis kasutatud verbi *ramayati* on poet väga hoolikalt valinud. Tulenedes juurest *ram* – “nautida, tunda rõõmu või rahulolu” – on tegemist sama sõnaga, mida omistatakse Buddhale endale tema ütluses Capala pühamu kohta, ja millega sageli kirjeldatakse õndsat rõõmu meditatsioonis või *dhammas*. Maha Kassapa mängib selle sõnaga antud poemis märkimisväärselt palju. Lisaks selle kordusele sõnas *ramayanti*, mida kasutatakse kaljuste kivirüngaste kohta refräänis, kasutab ta *rammat* korduvalt omadussõnana, et kirjeldada maad ning elevantide hüüdu; ta kasutab ühendsõna *manorama* – “meelele meeldiv” maalapikese kohta, ning ta kasutab sarnast vormi *rati* viimases salmis, et väljendada oma õndsust *dhamma* selge ja sügava mõistmise üle.

Selle luuletuse refrääni tõlkides eelistan ma fraasi: “Need kaljud on mulle meelepärased”, mitte: “Need kaljud valmistavad mulle rõõmu.” Võib-olla on see tarbetult peen vahetegemine, aga me peaksime olema ettevaatlikud, et selline sõna nagu “rõõmu valmistama” ei viitaks millelegi kütkestavale, mis ärritaks meele üles, nii nagu seda Abhaya kirjeldab. Nimetades Maha Kassapa kirjeldatud mitmesuguseid loodusstseene “meelepärasteks”^{*}, loodan ma viidata passiivsemale – võimalik et emotsionaalselt distantseeritumale – ilu vaatamise viisile. Vähemalt minu silmis pole arahati meelehea peene esteetilise vaatepildi tajust vastuolus meelerahu ja võrdse suhtumisega, ning äratav kujutluse leebest, heatahtlikust naeratusest, mida on näha nii paljudel Buddha kujudel.

^{*} Käesoleva kogumiku Maha Kassapa luuletuse tõlkes on “Need kaljud on mulle meelepärased” asemel kasutatud “Need kivised rahnud on meelele meeldivad.”

Sulevimäe Budakoda

MAI 2007